

Klasse(n)spel en passend onderwijs

Hoe kan Klasse(n)spel een bijdrage leveren aan passend onderwijs?

Klasse(n)spel heeft als doel het optimaliseren van een veilig leer- en leefklimaat en is daarin met name gericht op de groepsdynamiek. Immers individuele problematiek wordt sterk gekleurd door groepsdynamische processen. In dit artikel willen wij stilstaan bij de vraag hoe de LO docent een bijdrage kan leveren aan het in kaart brengen van het groepsproces. Aan het einde gaan we kort in op de vraag of de interventies die je doet ook daadwerkelijk geholpen hebben. Met andere woorden: worden de leerlingen en de docenten er beter en gelukkiger van oftewel helpt 't.

Door: Annematt Collot d'Escury, Jarno Hilhorst, Roel van Beusekom en Ivo Dokman

Werken aan een veilig leerklimaat

Passend onderwijs

Passend onderwijs heeft tot doel onderwijs op maat voor iedere leerling, ondersteuning voor leerlingen die ondersteuning nodig hebben en zo veel mogelijk leerlingen te laten passen in het reguliere onderwijs. De voordelen zijn groot: leerlingen kunnen leren van elkaar, minder leerlingen stromen af naar speciaal onderwijs en er is minder 'slagboom' diagnostiek, immers: de vraag wie wel of niet naar speciaal onderwijs moet bestaat niet meer. Je blijft als leerling op het reguliere onderwijs en de vraag is hoe kunnen we een individueel plan maken voor leerlingen zodat ze voldoende kunnen profiteren van de lessen en ze optimaal in hun ontwikkeling kunnen worden gestimuleerd.

Een belangrijke voorwaarde om het optimale uit de mogelijkheden te halen is een veilig leer- en leefklimaat in de groep (Marzano, 2012). Een veilig klimaat, een klimaat dat kansen schept is afhankelijk van de docent maar ook van de dynamiek in een klas. Het inpassen van leerlingen met een eigen ondersteuningsplan brengt een nieuwe groepsdynamiek met zich mee. Leerlingen moeten onderling afstemmen.

Docenten moeten hun afstemming doseren. Bij goede afstemming en goed ingericht samenwerken leren leerlingen meer en met meer plezier. Die goede afstemming komt niet vanzelf.

Een leerling kan zich in de ene groep lekker voelen en in een andere groep helemaal niet. In die laatste groep komt die leerling, hoe goed het individuele ondersteuningsplan ook is, niet tot optimaal leren. Klassenspel is gericht op de *afstemming* tussen de leerling en docent, de samenhang tussen de leerling(en), de lesinhoud en de wijze waarop de docent zijn of haar rol invult.

Groepsdynamisch observeren en analyseren

Bij het woord groepsdynamiek schiet ongeveer iedereen in een kramp omdat het vaak een ongrijpbaar gebeuren is. Je krijgt als docent vaak wel de effecten mee van een vervelende klas, maar het is lastig om er iets aan te veranderen. Vaak wordt er, heel logisch ook, aan symptoom bestrijding gedaan, zoals een lastige leerling de klas uitzetten. Het verwijderen van een lastige leerling helpt zeker, het maakt de les vaak een stuk rustiger, echter zodra de les voorbij is voegt de lastige leerling zich weer bij de groep en begint het verhaal opnieuw.

Vaak ook wordt de lastige leerling gediagnostiseerd. Dat helpt, omdat je gaat snappen waarom een leerling zich zo gedraagt. Maar snappen op individueel niveau is meestal niet voldoende om te manoeuvreren in de groepsdynamiek.

Klasse(n)spel heeft zoals gezegd het doel een veilig leer- en leefklimaat te optimaliseren. Veiligheid is immers de belangrijkste voorwaarde om te komen tot leren. Als de veilige leeromgeving er is spreken wij van een Possability Atmosphere (PA), oftewel een kansrijk klimaat. Als die PA er niet is zien we met enige regelmaat dat leerlingen lastig zijn en onrustig, andere leerlingen sluiten zich af en vormen kleine subgroepjes (paring off) of worden buitengesloten/gepest door leerlingen uit de klas (groepsdynamische processen). In een onveilige klas krijg je al snel het gevoel dat alle maatregelen die je treft als docent niet het gewenste effect hebben. Vaak blijkt je niet de enige collega te zijn die problemen ondervindt en helpt individueel aansturen

van de leerlingen ook niet, omdat het in alle lessen, maar ook op het plein of in de kantine onrustig blijft. In zo'n geval is het zaak de groepsdynamiek in kaart te brengen en niet alleen op individuele leerlingen te reageren. De eerste stap is dan het in beeld brengen van de groepsdynamiek, de tweede stap is het interpreteren van die beelden.

Observatieschema

Hoe leer je een groep te duiden? Zie hiervoor eerdere publicaties van Klasse(n)spel. Om de groepsdynamiek en het gedrag in de klas te kunnen duiden gebruiken wij onderstaand observatie schema en het 3-D sociogram. In een 3-D sociogram willen we het verschil in invloed in kaart brengen (metafoor van de apenrots), de normdrager en meelopers (boven de normlijn), middengroep (en eventuele subgroepjes) en leerlingen die niet kunnen of willen voldoen aan de norm (onder de lastlijn). Dat doen we aan de hand van de kijkvragen en proberen daarmee inzicht te krijgen in de waarom is het onveilig of hoe voorkomen we dat het onveilig wordt om zo te komen tot de juiste diagnose?

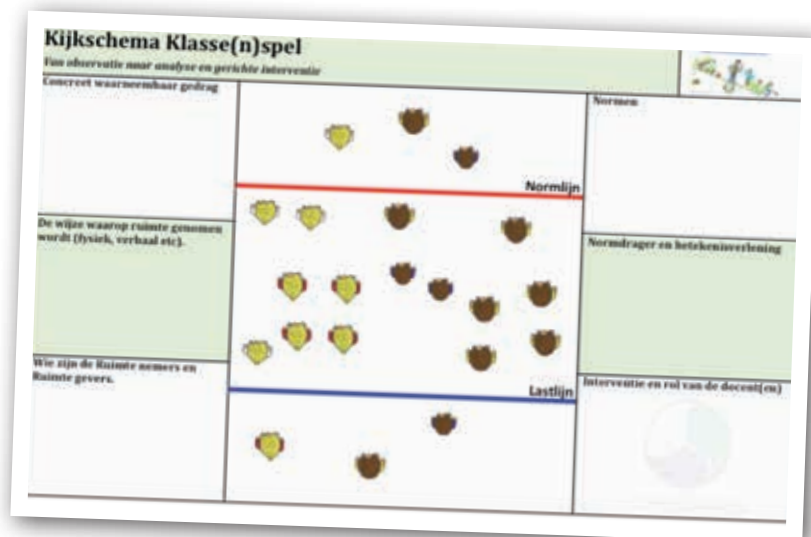
De context bewegen

De context bewegen biedt ongelooflijk veel kansen als het gaat om het observeren van individueel- en groepsgedrag. In het bewegen 'toont' een leerling zich en laat zien hoe hij/zij zich verhoudt tot een ander en het materiaal. Je kunt dit bijvoorbeeld zien aan de non-verbale houding die leerlingen aannemen als ze het gymlokaal binnen komen, als ze worden ingedeeld in een

groepje, hoe ze op de bank zitten, hoe ze omgaan met de ruimte, met de activiteit, de regels tijdens een spel en in de omgang met elkaar et cetera.

Los van de inhoud van het vak lijkt dit kijken naar en inspelen op gedrag bijna een vanzelfsprekende en onbewuste manier van doen voor de docent LO. Hoe maak je groepjes, waarom doe je Jantje en Pietje niet in een groepje bij elkaar, welke activiteiten kies je naast elkaar zijn een paar voorbeelden van mogelijk overwegingen, die ook (onbewust) een effect hebben op de groepsdynamiek. Omgekeerd dwingt beweging leerlingen tot initiatief, een bal moet je gooien, naar wie en hoe toont direct heel veel over de relaties en de normen in een groep.

Een kijkkader en observatieschema kunnen helpen om datgene wat wordt gezien ook te ordenen. Die ordening maakt het gemakkelijk om andere docenten (van bijvoorbeeld theorievakken) mede deelgenoot te maken van de bevindingen en met elkaar en gericht van gedachten te wisselen over het groepsklimaat. Het uitnodigen van de mentor of een andere collega in de gymzaal is van grote waarde, het gedrag van leerlingen in de vrije ruimte biedt zoveel rijkdom daar waar het gaat over het zien van gedrag in de groep. Het is voor andere (theorie) docenten vaak lastiger om te zien omdat de opstelling in een leslokaal minder dwingt tot interactie. Goed kijken, ordenen en analyseren zijn stappen die je moet zetten voor je gaat bedenken wat je zou kunnen doen. En stappen die je opnieuw moet doen na je interventie. Stappen die je helpen om te bepalen of je interventie werkt/helpt.

Contact:

i.dokman@iving.nl

Helpt 't in het 4-balansmodel

Als docent (of trainer, coach, therapeut) wil je altijd graag weten of 'het helpt'. Gaan je leerlingen vooruit, worden je lessen gewaardeerd, snappen ze de stof, en hebben ze er plezier in? Sterker nog de lat ligt meestal nog wat hoger en je wil weten: 'gaan ze wel voldoende vooruit?'. Een goede docent wil dat weten voor zijn leerlingen en voor zichzelf. Het antwoord is niet altijd zo makkelijk te geven. Voor sommige vakken zijn er vaste en soms verplichte toetsen en dus min of meer vaste antwoorden (dat is makkelijk 'kijken'). Dan weet je nog niet waar een eventueel negatief resultaat vandaan komt. Dat is de volgende vraag (analyseren van wat je ziet). Je hebt in ieder geval een beeld van de stand van zaken.

Op andere domeinen is toetsen een stuk lastiger. Bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid (is er sprake van een Possibility Atmosphere). De vraag: ben je tevreden over het leer- en leefklimaat in je klas?, hebben leerlingen plezier tijdens je les (of dat nu bewegen, aardrijkskunde of rekenen is)? Voelen leerlingen zich veilig? Die is heel wat lastiger te beantwoorden, zijn moeilijker te 'be-kijken'. Niet voor niets blijkt herhaaldelijk dat leerlingen aangeven zich niet veilig te voelen, gepest te zijn/of worden in een klas, op school, waarvan docenten ondanks hun goede bedoeling en een zorgvuldige insteek niets of weinig hebben gemerkt. De zorg van docenten hierover wordt door de invoering van Passend onderwijs mogelijkserwijs nog groter en ook vreest men dat het ten koste zal gaan van het presteren van de hele klas. In een vervolgartikel zullen we dieper ingaan op 'helpt 't'.

Vanuit Klasse(n)spel hebben we bovenstaand model ontwikkeld om meer inzicht te krijgen in de situatie. We hebben bewust gekozen voor een balans als metafoor met de docent in het midden die daar een grote invloed op kan uitoefenen.

Toelichting

Stap 1: Duidelijkheid en structuur

Het is voor leerlingen belangrijk om te weten wat er van hen verlangd wordt en wat er wel/niet mag. Dit lijkt eenvoudig op te lossen met (school)regels, maar in de praktijk zie je vaak dat dit door verschillende docenten ook anders geïnterpreteerd en toegepast wordt. Bijvoorbeeld: het gebruik van een telefoon, omgaan met huiswerk en toetsen et cetera. Bij deze stap is het ook belangrijk om te kijken of de gekozen groepeeringsvorm (klassikaal of in groepjes, en ook de samenstelling daar van) de PA wel versterkt. Klassikaal en plenair werken kan een onveilige groepsdynamiek namelijk versterken. Terwijl je als docent vaak denkt op die manier meer controle te hebben. Dit geldt misschien wel voor de inhoud en jouw uitleg, maar je biedt dan onbewust ook vaak podium voor de groepsdynamiek.

Stap 2: Juiste inhoud

Wordt de inhoud (HET) van het vak binnen de zone van naaste ontwikkeling aangeboden op groepsniveau en ontstaat er een goede balans tussen lukken en mislukken. Subvragen daarbij zijn:

- 1 signaleer in de eerste plaats of en wie/welke leerling(en) niet mee komen met het algemene plan

Voelen leerlingen zich veilig?

- 2 analyseer waar dat aan ligt (misschien wel de grootste klus)
- 3 bedenk hoe je het leren (methodisch en didactisch) aan kan passen aan die leerling(en)
- 4 voer vanzelfsprekend je plan uit en kijk of het helpt

In dit artikel gaan we hier niet verder op in, maar blijft wel een belangrijk onderdeel van het 4-balansmodel.

Stap 3: Veilig leer-/leefklimaat

Is er sprake van een veilig leer- en leefklimaat in de klas (WIJ) en ontstaat er balans tussen gezamenlijkheid (tevreden over je plek in de groep en de mate van invloed die je als leerling hebt) en je eigenheid (mag en kan je jezelf zijn in de groep). Hier proberen we vanuit Klasse(n)spel docenten en toekomstige docenten vooral te ondersteunen, omdat het vaak een onderbelicht item is op lerarenopleidingen (in ieder geval de praktische toepassingen ervan).

Het 4-balansmodel

Stap 4: Van WIJ (groep) naar IK (individu)
Vanuit de WIJ pas naar de individuele leerling (IK) kijken. Dit lijkt een nuance, maar kan in de praktijk een wereld van verschil zijn. Het individuele gedrag wordt immers voor een groot deel bepaald en gekleurd door de (peergroep) groep en de context waarin de leerling zich bevindt.

Stap 5: De rol van de docent
Welke rol speelt de docent in de balans. De onrust of onveiligheid kan ook specifiek te maken hebben met de stijl van lesgeven of het vak dat gegeven wordt. Daarom is het keten-denken binnen Klasse(n)spel en afstemmen/navragen bij collega's een belangrijk thema. Speelt het alleen bij jouw lessen, of speelt het bij meer lessen en docenten? Zijn er ook vakken of docenten waar de last niet of (veel) minder aanwezig is? Dit zijn vragen die van belang zijn om te komen tot de meest kansrijke interventie. Consensus over de interventie en de

haalbaarheid ervan voor alle docenten die lesgeven aan de betreffende klas is cruciaal. Dit is dus kijken verder dan het concrete beeld van de klas, hier wordt het kijken 'be-kijken', ordenen en analyseren. Zoals boven al aangegeven, zijn dit de eerste stappen op weg naar een gerichte interventie.

Tot slot: kijken kan je zeker ook actief doen door te 'be-kijken' wat er gebeurt als je dingen verandert in het samenspel. Iets wat voor de LO docent een natuurlijke gang van zaken is. Ieder spel is weer anders, ieder team speelt anders. In ieder team ontstaan leiders als ruimte-nemers en ruimte-gever. Dat maakt kijken voor LO-docent makkelijker, maar voor andere vakdocenten zeker niet onmogelijk en zeker net zo waardevol.

Effectief Actief

Vanuit NISB heeft Klasse(n)spel meegedaan aan een interventiebeschrijvingstraject

in het kader van Effectief Actief en is als interventie (goed beschreven) opgenomen in de database. Op dit moment wordt in het kader van een verrijkingstraject samen met Kennispraktijk en de Universiteit van Amsterdam verder gewerkt aan de theoretische onderbouwing en procesevaluatie. Ook willen we naast de interventie-ontwikkeling een volgende slag maken op de professionalisering van uitvoerders van de interventie. Een interventie is namelijk krachtig als de professional in die context in staat is om de interventie op maat te maken voor zijn/haar context, afgestemd op de klas of groep en passend bij de professional *en* onderzoekmatig in kaart kan brengen of 'het helpt'. Ook wij zijn dus nog volop aan het leren en in ontwikkeling. Heeft u vragen of suggesties neem dan gerust contact met ons op. ◀

Foto's Anita Riemersma en Hans Dijkhoff